

Бібліотеки товариства “Рідна школа” як фактор національно-громадянського виховання дітей Галичини першої третини ХХ ст.

У статті розкривається роль бібліотек товариства “Рідна школа” в Галичині в першій третині ХХ ст. в національно-патріотичному вихованні дітей.

Ключові слова: Галичина, “Рідна школа”, Українське педагогічне товариство, національне виховання, громадянське виховання, бібліотека, національна свідомість.

Історично склалося так, що протягом багатьох століть наша країна перебувала під гнітом інших держав і умови розвитку національної культури українців залежали від того, яку політику проводила пануюча влада на тій чи іншій території України. Проте, не зважаючи на постійні утиски, український народ намагався не тільки зберігати, а й розвивати національний характер, національну свідомість та національну культуру. У ХІХ столітті умови для розвитку всього українського на теренах тих земель, що перебували під владою Російської імперії, значно погіршились. Українська мова, українське слово, українська книжка – все це було під строною забороною. Тому центр розвитку національної культури переноситься на захід – у Галичину та Буковину. Зростає розуміння того, що національну свідомість українців необхідно виховувати з дитинства, бо саме діти в майбутньому будуть творити державність, до якої українці прагнули споконвіків.

За умов панування в Галичині останньої третини ХІХ – 30-х років ХХ століття австрійського та польського державних політичних режимів вагомими чинниками збереження національної своєрідності українського населення виступили українські громадські організації та товариства. Цілеспрямованій асиміляторській політиці Австрії та Польщі була протиставлена національна за змістом праця таких українських інституцій, як товариство “Просвіта”, “Руске товариство педагогічне” (РТП) та ін., що спиралися на високу ідейність та моральний обов’язок членів, в яких

формувалася спільність мислення і прагнень до таких ключових ідеалів, як українська державність і соборність.

У Галичині в цей період значно погіршується її стан видання української книги. На 300 польських і єврейських книгарень у краї було лише 7 українських, причому три з них – у Львові. А це означало, що “наше громадянство книжки не читає, книжкою не цікавиться, воно не любить книжки. Коли ж таку рису бачимо в загалу нашої інтелігенції, що ж говорити про загальну масу. А вже просто страшно діється на думку, що ми дамо до рук нашої молоді, нашим дітям, коли не стане книжок виданих давніше, а нових не буде. Молодь мусить читати й буде читати. І вона буде читати польські книжки, бо своїх дасть Біг, а інших мов не знає. Тай не в тім лихо, що читатиме польські книжки, але лихо в тому, що не відчуватиме потреби української книжки, бо зажду читання заспокоїть їй чужа книжка. Лихо в тому, що польська книжка найде купця в українському громадянині, і гріш українського громадянина скріплятиме культурну силу польську. І все тому, що теперішні батьки не любили книжки, чули до неї нехіль. Польська книжка повинна бути в публичних бібліотеках і випозичальнях, українська в кожному домі. Таке правило відповідає народній гідності і почуттю народної честі” [3, с. 77]. Таке твердження М. Галущинського повністю відповідало ситуації, яка склалася в Галичині в досліджуваний період.

Із здобуттям незалежності України значно активізувалася праця українських науковців в галузі дослідження історії Галичини XIX – початку XX століття. Певну увагу біло приділено і діяльності товариства “Рідна школа”. Зокрема, в 1999 році вийшло друком дослідження Г. Білавича та Б. Савчука “Товариство “Рідна школа” (1881-1939)” [1]. Проте в даній праці діяльність бібліотек товариства, практично, не висвітлена. Велику увагу діяльності товариства приділено і в працях Б.М.Ступарика “Шкільництво Галичини (1772 – 1939)” [3] та “Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772 – 1939)” [4]. Але і в цих працях майже не знаходимо інформації про значення бібліотек у формуванні національної свідомості підростаючого покоління. Один з останніх періодів діяльності бібліотек товариства було частково висвітлено в тезах В.Підгірної [5].

Метою даної статті є – на основі комплексного аналізу архівних матеріалів та публікацій у тогочасних часописах дати характеристику ролі бібліотек товариства “Рідна школа” в національно-громадянському вихованні дітей Галичини першої третини XX століття.

В умовах бездержавності в Галичині в XIX – першій третині XX століття визначну роль у культурному розвитку українства та

збереженні його духовної спадщини відігравали бібліотеки. Вони ставали чи не єдиними осередками, де широкі верстви отримували доступ до літератури рідною мовою. У “Звіті про діяльність товариства “Рідна школа” з 1.09.1923 по 31.08.1924 рр.” серед причин недостатнього рівня навчання названо: “Недостача диточих бібліотек дається болюче відчувати при домашній лектурі, яка незвичайно важна взагалі, а тим більше задля повної недостачі добрих шкільних підручників. Тільки 10 шкіл мало у своїх диточих бібліотеках значніше число книжок, між ними дів. школа Шевченка у Львові навіть 1119 творів, за те 14 шкіл не мало ні одної книжечки. Цьому недостаткові конче буде зарадити ще цього року” [6, арк. 13]. З метою впорядкування діяльності бібліотек товариства взимку 1924 року відкрито педагогічну бібліотеку, про яку міститься інформація у вказаному звіті: “Тому що учительських бібліотек при наших школах майже нема, бо крім 4 шкіл, що мали 173-319 книжок, 4 по 20 шкільних підручників, а 20 шкіл немала нічогосінько, отворила Головна Управа в лютім ц. р. педагогічну бібліотеку, яка числить 2350 доси списаних творів, але на жаль з неї користало всього тільки 11 учительок і 4 учителів УТП та 24 особи спо-за шкіл УТП-ва.” [21, арк. 13].

Вже в другій половині 20-х років окреслилась нова важлива тенденція щодо перетворення гуртків “Рідної школи” на громадські осередки, які поряд з утриманням навчальних та виховних закладів, здійснювали широку культурно-просвітницьку діяльність. При них активніше створюються бібліотеки, аматорські театральні гуртки тощо. У масово-просвітницькій діяльності на перше місце висувалося завдання “проломити” байдужість і упередженість, а також ліквідувати існуючі погляди, що “Рідна школа” нібито “нічого реального не дає”. Необхідно було переконати галицьких українців, що за пануючих умов усі досягнення в галузі національної культури можна здобути лише власними силами.

Велику роль у реалізації цього завдання повинні були відіграти читальні та бібліотеки. Причому залучати дітей до книги необхідно було з дошкільного віку. З 1927 року УПТ починає видавати часопис “Рідна школа”, в якому з перших же чисел велику увагу приділялося організації бібліотечної справи в Галичині. На сторінках часопису неодноразово стверджувалось, що неправильним є зосереджувати увагу товариства тільки на діяльності шкіл, що правильна організація роботи бібліотеки для дітей може принести не меншу користь у справі національно-громадянського виховання підростаючого покоління.

Вже в другому числі цього часопису Л. Ясінчук друкує статтю “Діточі бібліотеки”, в якій наголошує, що “кожний культурний нарід

уже давно оцінив як слід значіння книжки не тільки для розвитку людської одиниці, але й для розвитку нації й для розвитку культури. У нас, а зокрема в Галичині, ще на жаль дещо не так. У нас книжка все ще в більшій часті тільки привілей деякого інтелігента...” [7, с.9]. Автор статті наголошує, що становище української мови і української книжки в австрійській Галичині є надзвичайно важким. І основною причиною є те, що в школах, в яких хоч і ведеться викладання рідною мовою, нічого не робиться, щоб зацікавити галицьких дітей саме українською книжкою. У шкільних підручниках йдеться тільки про Австрію і переповідається українською мовою про польських королів. “А замилювання й любов до книжки треба виробляти в людині вже змалку, від самих основ, від народньої школи; вже в молоді треба виробити пошану до доброї книжки”, – вважає Л.Ясінчук [22, с.10]. Саме з цією метою Головна Управа товариства “Рідна школа” прийняла рішення звернутися до своїх гуртків та інших культурно-освітніх українських установ із закликом створювати по всій території Галичини дитячі бібліотеки, “щоб українській дитині дати **добро** українську книжку... Тільки, щоби діточа бібліотека не була замкненою на чотири спусти шафою з байочками по українськи писаними, але живою інституцією відновлюваною щораз свіжими відповідними творами для українських дітей. Ця бібліотека мусить бути зарядом тих українських громадянських чинників, що покликані до ведення виховної справи” [3, с.10]. Важливим завданням стає також створення повітовими осередками мандрівних дитячих бібліотек, які могли б переходити від села до села. Такі бібліотеки менше підлягали цензурі, ніж стаціонарні шкільні бібліотеки, а тому могли б принести багато користі саме в громадянському вихованні і формуванні національної свідомості галицьких дітей.

Українське педагогічне товариство (УПТ) успішно формувало мережу виховних дошкільних закладів: захоронків, дитячих садків, осель, світлиць, дитячих бібліотек. У цей період провідною серед галицької інтелігенції була ідея залучення дітей до “читання книжок та часописів (це будучі члени читальень). Діти мусять зжитися в забаві та виробити собі культурну поведінку” [8, арк.3-4]. На думку Б.Заклинського, саме на терені читальні, або як називав її автор “світлиці”, діти вже звикають до праці в спільності, у групі, в малім господарстві серед малих громадян. Тут мусимо підкреслювати при кожній нагоді, що праця в гуртках приносить задоволення та користь дитячому гуртку. До такої спільної праці варто залучати кожну дитину в світлиці. Спершу мусимо допомагати дитині, щоб вона набрала відваги до самостійної праці та навчилася її організувати.

Згодом призвичаювати дитину до самоосвіти та до надання допомоги молодшим товаришам зі школи. Б.Заклинський переконував, що саме в читальні можна сформувати в дітей віру у власні сили, відвагу, спонукати до ініціативи і творчості [5, арк.3-4].

Велику увагу створенню і роботі українських дитячих бібліотек в Галичині приділяла Константина Малицька. Вона внесла пропозицію проводити щорічно в жовтні по всіх школах краю свято книжки. Програма цього свята в різних школах була різною, але основною ідеєю став культ книжки. Історія створення книг до виникнення друку, розвиток друкарства і праця перших українських друкарів, роль бібліотек, ідея шанобливого ставлення до книги, екскурсії до друкарень та великих бібліотек, організація книжкових виставок для дітей та молоді – ось далеко не повний перелік заходів і питань, яким необхідно приділяти увагу в цей день. Активну участь у підготовці та проведенні на її думку, цього свята поряд з вчителями та бібліотекарями мали брати і діти. “Але, святкуючи як найторжественніше “день книжки”, треба одночасно звернути увагу молоді, що те велике добро, яким є книжка, не для всіх доступне – що є люде, які не знають ні письма, ні друку, що їх підпис – знак хреста, що обов’язок кожного грамотного тим темним братам відкрити очі, навчити читати і писати... Хай збере дітвора в той день між собою непридатні вже для неї книжки... і хай сама відішле тим нашим братам, що тужать десь там в Югославії чи на Угорщині чи у французьких легіонах під горячим небом Африки. Таким чином, той день, день книжки, стане ураз і великим днем єднання українських синів і доньок по через далекі простори, а книжка – українська книжка, хоч безкрила, понесе у всі кінці землі наше слово, нашу творчу думку, наше бажання світла, знання і правди” [6, с. 7].

Саме лише навчання в школі рідною мовою ще не є запорукою національного виховання. Таке виховання повинно йти і від оточення дитини, від її рідних і близьких, від історії рідного краю, від знання його рослинного й тваринного світу. “В цьому разі національне виховання належить провадити хоч би поза школою при допомозі різних лекцій, курсів, бібліотеки й т.п.” [12, с.9]. Степан Сірополко подає бібліографічний список книг, які “в проведенні національного виховання в школі та поза школою у великій пригоді можуть стати” [12, с.9].

З січня 1932 року відновлюється систематичне видання часопису “Рідна школа”. З того часу велику увагу на його сторінках приділялося висвітленню діяльності бібліотек товариства, стану видавництва дитячої книжки, постійно друкувалися книго-торгівельні, тематичні та рекомендаційні бібліографічні списки

літератури, звучали заклики більшу увагу приділяти не тільки виданню книг, а і доведенню цієї літератури до читачів.

Зі шпальт часопису до галицької інтелігенції звертався П. Сиротюк: “Читайте!.. Читайте!.. Читайте!.. Читайте книжки, бо тільки читанням освідомитеся, читайте книжки, бо з книжок наберетеся розуму й знання.., читайте, бо читанням найкраще використаєте час та найбільше забавитесь...” – так промовляють до вас, молоді хлопці і дівчата, ваші виховнці: учителі, священники, батьки... “Але ж добре, будемо дуже радо читати якнайбільше книжок...Але де ж ті книжки?! Покажіть нам, звідки тих книжок добути! Скажіть, які книжки маємо читати, щоб наше читання не пішло на марно...” – таку відповідь дасте на всі ті заклики. І будете мати повну рацію! Бо насправду вам молодим самим тяжко буде вибрати собі добрі, відповідні до вашого віку книжки до читання...” [10, с.56]. І саме це основне завдання – донесення до молоді книжок, відповідно до її віку і потреб, покликані були виконувати бібліотеки товариства “Рідна школа”. “Кожний нарід, який дбає про освіту, оцінив уже давно значіння бібліотек для народу і молоді. У культурних народів існують окремі організації, що займаються урядженням народніх бібліотек... Керуючі чинники Рідної Школи вже з самого початку своєї праці зрозуміли потребу розбудови в нас бібліотечної справи і застерegli собі у статуті право організації бібліотек при кружках Р.Ш.” [9, с.317].

Після шкільної реформи 1932 року при читальнях створювались бібліотеки для різних вікових категорій школярів – для молодших і старших. Питання організації роботи дитячих бібліотек на сторінках часопису “Рідна школа” неодноразово висвітлювались такими діячами передової педагогічної думки в Галичині, як С.Сірополко, О.Тарнович, Л.Ясінчук та ін. Степан Сірополко, зокрема, висловив свої міркування щодо кількісного і якісного складу шкільної бібліотеки, а також подав вимоги до правильної організації дитячого читання [11, с.52].

Не зважаючи на всі зусилля товариства “Рідна школа” в організації позашкільної та дошкільної освіти, велика частина дітей і молоді залишалася поза впливом національної освіти. І саме книга мала стати основним засобом формування національної свідомості дітей і молоді, оскільки книга формує характер людини, розширює її світогляд, кристалізує її ідеали. Проте не кожна людина в галицькому селі могла дозволити собі купити власну книжку. І тут на допомогу мала прийти сільська дитяча бібліотека.

На цьому неодноразово наголошував видатний діяч галицької культури Ярослав Татомир: “Із багатьох ріжних причин власне

сьогодні із більшою як коли-небудь давніше силою виринає перед нами вимога почати планове національно-громадянське виховання найширших мас нашої сільської дітвори... Чи є така форма виховання дітвори, при допомозі якої ми могли би навіть в існуючих обставинах почати успішно виховувати нашу сільську дітвору в кожному селі, в усіх селах, на всіх наших землях в границях Польщі?.. Ця форма виховання це – **сільська діточа бібліотека...**” [15, с.19]. Ярослав Татомир також визначає основні напрями роботи сільської бібліотеки, наголошуючи на тому, що бібліотеці в кожному селі відводиться дуже важливе місце. І вона має набути середньої форми між закладом, де просто можна позичити книжки, народним університетом і “світлицею”. А працівник такої бібліотеки обов’язково повинен бути творчою людиною і повністю віддаватися справі “формування сильних громадян, праці формування нового, без порівняння свідомішого, сильнішого й більше творчого покоління...” [15, с.20].

Саме дитяча бібліотека вважається одним з найбільш дієвих чинників національного виховання ще й тому, що організація такої бібліотеки в будь-якому селі не викликає особливих матеріальних чи формальних труднощів, адже за 12-15 золотих можна було придбати для дітей необхідний мінімум книжок, а зібрати таку суму могло і найбідніше галицьке село. А стосовно організаційного моменту – то для заснування і успішної роботи дитячої бібліотеки достатньо було доброї волі однієї людини. А далі, за твердженням Ярослава Татомира, “...організатор діточої бібліотеки – “ловиться”. Наша сільська дітвора, зокрема коли стикається з нею на терені діточої бібліотеки, прив’язує до себе хутко й сильно. Інтелігентні, ясні й щирі та довірливі оченята отих малих Івасиків, Марись та Оленок мають в собі щось, чим хватають за саме серце. Крізь ті оченята говорить до нас велика, пребагата душа нашого народу і притягає до себе із непереможною силою...” [15, с.20].

Для організації ефективної роботи бібліотек товариства “Рідна школа” необхідно було забезпечити їх кваліфікованими кадрами. “Але мало мати бібліотеку. Треба щоби вона функціонувала і добре виконувала своє завдання. Тому потрібно, щоби в кожній рідношкільній організації був добрий сумлінний бібліотекар, який розумівся би на тому, які книжки треба придбати для бібліотеки”, – наголошував Ярослав Татомир [15, с.20].

Добрий бібліотекар має керувати читанням, давати різноманітні поради читачам, вести усну і письмову пропаганду книжки, організувати свята, книжкові виставки з проблеми, демонструвати книжкові новинки, альбоми, самоосвітні плакати, проводити літературні обговорення. Бібліотекар вважався найважливішим

освітнім діячем читальні, “виховником душ”, що користується друкованим словом, керманічем планового читання, яке складало сутність освітньої справи. Бібліотекар повинен багато знати і читати, щоб поповнити бібліотеку потрібною літературою і запропонувати дитині потрібну книжку. Зі сторінок часопису “Рідна школа” із закликом: “Творім дитячі бібліотеки! За дешеві гроші або зовсім безплатно читатимуть там наші школярі... А фахові сили даватимуть поради й пояснення. Бо не тільки книжечка важна – стократ важніше є те, хто її подаватиме і як він буде це робити. В діточій бібліотеці треба поставити приятеля дітей, доброго знавця їх психіки, доброго педагога, а при тім ще й доброго бібліотекаря”, – творить П. Сиротюк [11, с. 192].

На особливості роботи шкільного бібліотекаря наголошується і в статті “Розбудувуймо рідношкільні бібліотеки”, опублікованій у часописі “Рідна школа” в 1935 році: “...бути бібліотекарем у селі, то дуже відповідальна справа. Бібліотекареві не вистачає видати книжку і написати. Ні, він має сам порадити, які книжки треба читати. Він мусить виховувати своїх читачів. Мусить знати, які книжки є добрі, а які шкідливі. На обов’язку його лежить дати відповідь читачеві де, в якій книжці, той знайде відповіді на питання, які його цікавлять” [9, с. 12]. Для підвищення фахового рівня бібліотекарів товариства “Рідна школа” проводились також курси, однак вони були нетривалими в часі.

Добре укомплектована бібліотека – святиня українського друкованого слова, “трибуна” громадської думки. До того ж бібліотекар має враховувати індивідуальні особливості дитини в роботі з книгою [9, с. 12]. І хоча мова тут йшла про читальні “Просвіти” аналогічні вимоги висувалися і перед бібліотекарями товариства “Рідна школа”. На допомогу їм видавництво “Рідна школа” через друковані каталоги надавало інформацію про необхідний склад фондів бібліотек. У книгарні “Рідної школи”, зокрема, можна було придбати не тільки окремі книжки, але й цілі бібліотеки, відповідно підібрані. Також у цих книгарнях можна було отримати конкретну інформацію про те, які книжки варто і треба мати в бібліотеках.

Таким чином, значення бібліотек товариства “Рідна школа” у формуванні національної свідомості молоді в Галичині досліджуваного періоду важко переоцінити. Як неодноразово зазначалось у тогочасній педагогічній пресі, завдання учителів полягало в тому, щоб надати пораду українській громаді у таких питаннях: як придбати книжку, як її правильно читати, як здобути знання шляхом самоосвіти. “Те, що ми, Українці, мало прикладаємо ваги

до виховання нашого доросту, мститися на нас дуже і буде мститися так довго, поки не зрозуміємо, що саме від виховання дітей залежить уся наша будучність, усе наше відродження” [11, с.14]. А тому саме читальня, бібліотека, рідна українська хата “мусить стати українською твердиною, з якої мають виходити свідомі й ідейні громадяни”.

Джерела і література

1. Білавич Г. Товариство “Рідна школа” (1881-1939) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Ів.-Франківськ: Лілея НВ, 1999. – 208 с.
2. Біланюк П. Потреби й основні завдання виховання / П. Біланюк // Рідна школа. – 1936. – Ч.1. – С.12-14.
3. Галущинський М. Книжка й українське громадянство / М. Галущинський // Літературно-науковий вісник. – 1922. – Річник XXI, Т.LXXVIII, Кн.УІІ. – С.77-80.
4. Калинович І. Що робити по читальнях “Просвіти”: Програма, поділ і календар освітньої праці / І. Калинович. – Львів, 1926. – С.12.
5. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка. Відділ рукописів, ф.48, оп.11., од. зб.19, арк.3,4.
6. Малицька К. Свято книжки / Константина Малицька // Рідна школа. – 1927. – Ч.3.-С.7.
7. Нижанківська М. Дитячі бібліотеки / М. Нижанківська // Рідна школа. – 1935. – Ч.12, 15 черв. – С.192.
8. Підгірна В. Діяльність бібліотек товариства “Рідна школа” (за матеріалами часопису “Рідна школа” (1927-1939 рр.) / Валентина Підгірна // Українська періодика: історія і сучасність: доповіді та повідомлення дев’ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. – Львів, 2005. – С.313-319.
9. Розбудувуймо рідношкільні бібліотеки // Рідна школа. – 1935. – Ч.21. – 1 листоп. – С. 317.
10. Сиротюк П. Що читати? / П. Сиротюк // Рідна школа. – 1935. – Ч.4. – 15 лют. – С.56.
11. Сірополко С. Доповняюча лектура у всел. Школах Р.Ш. / Степан Сірополко // Рідна школа. – 1936. – Ч.4. – С.52.
12. Сірополко С. Національне виховання / Степан Сірополко // Рідна школа. – 1927. – Ч.5-6.-С.9.
13. Ступарик Б. М. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772 – 1939) / Б.М. Ступарик, В. Д. Моцюк. – Коломия: Вік, 1995 – 175 с.
14. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772 – 1939) / Б.М.Ступарик. – Коломия: Вік, 1995 – 175с.

15. Татомир Я. Діточа бібліотека на селі як форма національно-громадянського виховання дітвори / Ярослав Татомир // Рідна школа. – 1934. – Ч.1. – С.19-21.
16. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУЛ).
17. Там само, ф.206, оп.1, спр.278. – 14 с.: Звіт про діяльність товариства за 1934 р.
18. Там само, спр.287. – 14 с.: Звіт про діяльність товариства за 1935 р.
19. Там само, спр.320. – 11 с.: Звіт про діяльність товариства за 1938 р.
20. Там само. – 4 с.: Звіт про діяльність товариства за 1937 р.
21. Там само, спр. 347. – 11 с.: Звіт про діяльність товариства за період від 15 березня 1939 року по 31 травня 1939 р.
22. Там само, спр. 75, арк. 13: Звіт про діяльність товариства з 1.09.1923 по 31.08.1924 рр.
23. Ясінчук Л. Діточі бібліотеки/ Л. Ясінчук // Рідна школа. – 1927. – Ч.2. – С.9-10.

В статті розкривається роль бібліотек общества “Родная школа” в Галичині в першій третині ХХ ст. в національно-патриотическом вихованні дітей.

Ключевые слова: Галичина, “Родная школа”, Українське педагогічне общество, національне виховання, громадянське виховання, бібліотека, національне свідомість.

УДК 027.6:027.9(477.43/.44)”18”

*Т.Р. Соломонова,
м. Вінниця*

Народні бібліотеки та читальні комітети піклування про народну тверезість (на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії)

У статті на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії охарактеризовано бібліотечну мережу комітетів Піклування про народну тверезість, що діяли в Російській імперії з 1896 року.

Ключові слова: народна бібліотека, комітет Піклування про народну тверезість, бібліотечна мережа, Поділля.